

Умиркулов А.Г.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАҢЫ ЖАЗЫК
ЖАНА ЖАЗЫК-АТКАРУУ КОДЕКСТЕРИНДЕГИ ЖАШИ ЖЕТЕ ЭЛЕК
СОТТОЛГОНДОРДУН УКУКТУК АБАЛЫН ЖӨНГӨ САЛУУЧУ
ЧЕНЕМДЕР ЖАНА АЛАРДАГЫ ӨЗГӨРҮҮЛӨР**

Умиркулов А.Г.

**NOVELS OF THE NEW CRIMINAL AND CRIMINAL-
EXECUTIVE CODES OF THE KYRGYZ REPUBLIC REGULATING
THE LEGAL STATUS OF THE CONDITIONED MINORS**

A.G. Umirkulov

**NOVELS OF THE NEW CRIMINAL AND CRIMINAL-
EXECUTIVE CODES OF THE KYRGYZ REPUBLIC REGULATING
THE LEGAL STATUS OF THE CONDITIONED MINORS**

УДК: 343.2/7. 8.85 (575.2) (07)

Бул илимий макалада Жазык жана Жазык-Аткаруу кодекстериндеги жашы жете элек соттолгондордун укуктук абалын жөнгө салуучу ченемдер, ошондой эле маанилүү принциптердин бири болгон «Жазаларды аткарууну дифференциациялоо жана индивидуализациялоо» принциби изилденет. Автор тарабынан, учурдагы аракетте болгон кодекстердеги жана 2016-жылдын 22-декабрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенеш тарабынан кабыл алынып, 2019-жылдын 1-январынан баштап күчүнө кире турган кодекстердеги ченемдердин ортосунда салыштырмалуу анализ жүргүзүлгөн. Автордун белгилешинче, жаңы Жазык кодексинде жашы жете электерге аныктама берилбей калган, андыктан ал 101 беренеге, аракеттеги Жазык кодексинин 77 беренесинин 1 бөлүгүндө каралгандай эле, жашы жете электерге аныктама берип кетүүнү сунуштайт. Андан ары жазаларды аткарууну дифференциациялоо жана индивидуализациялоону мыйзамдуу регламентациялоонун тартиби жана ал нормалардын практикада колдонуудагы тоскоолдуктар талданат. Автор тарабынан бул багыттагы көйгөйлөрдү чечүүнүн мүмкүн болгон жолдору сунушталган.

Негизги сөздөр: жазык кодекси, жазык-аткаруу кодекси, жаза, принциптер, дифференциация, индивидуализация, эркиндигинен ажыратуу, жашы жете элек соттолгондор, түзөтүү мекемелери, кылмыш жоопкерчилиги.

В статье исследуются нормы уголовного и уголовно-исполнительного кодексов, регулирующие вопросы правового статуса осужденных несовершеннолетних лиц, а также один из важных принципов уголовно-исполнительного права как «Принцип дифференциации и индивидуализации исполнения уголовных наказаний». Автором проводится сравнительный анализ между нормами действующих кодексов и кодексов, принятых Жогорку Кенешом Кыргызской Республики 22 декабря 2016 года, которые будут вступать в законную силу с 1 января 2019 года. Автор отмечает, что в новом уго-

ловном кодексе не дается понятие несовершеннолетнему, и на этой основе предлагает внести в статью 101 определение, как это дано в действующем уголовном кодексе (ч.1 ст.77). Анализируется порядок законодательной регламентации норм регулирующих вопросы, касающиеся несовершеннолетних осужденных лиц, а также поднимаются практические проблемы соблюдения этих норм. Предложены возможные пути решения этих проблем

Ключевые слова: уголовный кодекс, уголовно-исполнительный кодекс, наказание, принципы, дифференциация, индивидуализация, лишение свободы, осужденные несовершеннолетние, правовое положение, исправительные учреждения, уголовная ответственность.

The article examines the norms of the criminal and criminal executive codes governing the legal status of convicted minors, as well as one of the important principles of criminal executive law as the “Principle of differentiation and individualization of the execution of criminal punishments”. The author conducts a comparative analysis between the norms of existing codes and codes adopted by the Jogorku Kenesh of the Kyrgyz Republic on December 22, 2016, which will come into force on January 1, 2019. The author notes that the concept of a minor is not given in the new criminal code, and on this basis proposes to introduce a definition in article 101, as it is in the current criminal code (part 1 of article 77). The procedure for legislative regulation of the rules governing issues relating to juvenile convicted persons is analyzed, and practical problems of compliance with these standards are raised. Possible solutions to these problems are proposed.

Key words: criminal code, penal code, punishment, principles, differentiation, individualization, imprisonment, convicted juveniles, legal status, correctional institutions, criminal liability.

Мамлекттеги жана коомдогу мыйзам ченемдүү, ылдам өнүгүүлөр коомдук турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндө өз учурунда керектүү

реформаларды жүргүзүп турууну талап кылат. Мына ушундай реформалардын бири болуп соңку жылдарда жүргүзүлүп жаткан соттук-укуктук реформа болуп эсептелет. Белгилүү болгондой, бул соттук-укуктук реформанын алкагында, 2019-жылдын 1-январынан тартып күчүнө кире турган эки мыйзам жана беш кодекс Жогорку Кеңештин депутаттары тарабынан кабыл алынып, Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан кол коюлду. Биз бул макаланын алкагында жогоруда айтылган кодекстердин ичинен Жазык жана Жазык-Аткаруу кодекстериндеги жашы жете элек соттолгондорго тийиштүү болгон ченемдердеги маанилүү өзгөрүүлөрдү талдоого аракет кылып көрөлү.

Жазык жана Жазык-Аткаруу кодекстери кылмыш чөйрөдөгү коомдук мамилелерди жөнгө салгандыктан, бул кодекстерге киргизилген өзгөрүүлөр соттолгондордун, алардын ичинен жашы жете элек соттолгондордун да укуктук абалына түз таасирин тийгизет. Андыктан, бул кошумчаларды, өзгөртүүлөрдү өз убагында талдап-билүүнүн теориялык менен эле бирдей, практикалык мааниси да өтө чоң.

Белгилеп кетчү нерсе, мурда калыптанып калгандай эле жашы жете электердин жоопкерчилиги, жаңы кодекстерде дагы өз алдынча Бөлүм жана Главарларда каралган. Атап айтсак, Жазык кодексинин V бөлүмү 17-18 главалары бул зор мааниге ээ болгон маселеге арналган. Арийне, жашы жете электердин физиологиялык, жаш-курактык өзгөчөлүктөрүн эске алганда, мындай көрүнүш албетте жакшы. Бирок, бул укуктук ченемдердин кодексте ичара шайкештелип, ылайыкташтырылып жайгаштырылбай калганы суроо жаратпай койбойт. Мында укук системасынын негизги принциптери эске алынбай калгандыгы көрүнүп турат. Укук системасы – бул, бирдиктүү (коомдогу милдети боюнча) ичара шайкештелген, ылайыкташкан ченемдерди, укуктун тармактары жана институттары деп аталган белгилүү бир бөлүктөргө бөлүүдө турган улуттук укук түзүлүшү [1, 615-б.].

Мисалы, жашы жете электердин жазык жоопкерчилигин карап көрсөк (101-берене), бул берене мындай дейт: *“Кылмыш жасаган жашы жете элекке ушул кодекстин III жана II2- беренелерине ылайык жаза дайындалышы, же болбосо тарбиялоо мүнөзүндөгү мажбурлоо чаралары колдонулушу, же болбосо пробацялык көзөмөл белгилениши мүмкүн”*. Бул жерде эң негизги – жашы жете элек ким? - деген суроого жооп жок, аныктама берилген эмес. Бул түшү-

нүк 1997-жылкы жазык кодексинде төмөндөгүдөй так жана даана берилген болчу. *“Жашы жете электер деп кылмыш жасаган убакытта жашы он сегизге толо электер таанылат”*. Жогоруда айтылгандардан улам 101-беренедө жашы жете электерге аныктама берип кетүү керек экендигин белгилеп кетебиз.

Андан соң, беренелердин кодекстеги жайгашуусун карап көрөлү. Эгерде, 101-беренедө жашы жете электерге жасаган кылмышы үчүн (биринчи кезекте) жаза дайындалышы, (экинчи кезекте) же болбосо аны тарбиялоо мүнөзүндөгү мажбурлоо чаралары колдонулушу, же болбосо пробацялык көзөмөл белгилениши мүмкүн деп айтылса, кийинки 102 беренедө *“тарбиялоо мүнөзүндөгү мажбурлоо чараларын колдонуу менен жазадан бошотуу”* деп, жазадан бошотуу жөнүндө сөз болуп жатат. Албетте, кодексти иштеп чыккан жумушчу топтун гумандуулукту туу тутуп жасаган аракеттерин түшүнсө болот. Бирок, гумандуулук деп Жазык кодексиндеги беренелерди ырааттуу тартиби менен жайгашуусундагы логикалык байланыштарды бузбаш керек. Анткени Жазык кодексинин жалпы бөлүгүнүн да, өзгөчө бөлүгүнүн да өзүнүн ырааттуу түзүлүш тартиби болот. Жалпы бөлүктүн ички түзүлүшүн төмөндөгүдөй тартипте бөлсөк болот:

- 1) жазык укугу, анын маңызы жана принциптери;
- 2) кылмыш жана анын категориялары;
- 3) күнөө, анын формалары жана түрлөрү;
- 4) жаза, анын түрлөрү, максаты жана колдонуу тартиби;
- 5) жазадан бошотуу жана анын принциптери;
- 6) жазык-укуктук мамилелерге таандык башка түшүнүктөр.

Жогоруда айтылгандардан улам төмөнкүдөй тыянакка келсек болот. Жазык кодексинин маани-маңызы бул – кылмыш жана жаза. Жазык кодекси – тутумдаштырылган мыйзам актысы; коомчулукка коркунуч туудурган кандай жосундар кылмышка жатарын аныктайт, аларга карата жазаны, ошондой эле дагы башка жазык-укуктук чараларды белгилейт [1, 700-б.]. Андыктан, оболу жасаган кылмышына жараша дайындала турган жазалар каралган беренелер орун алып, андан соң жазадан бошотууга багытталган беренелерди жайгаштырса болот. Биздин оюбузча бул бөлүмдүн түзүлүшү төмөнкүдөй тартипте болушу керек.

- 1) жашы жете электердин жазык жоопкерчилиги;

2) жашы жете элек кылмышкерлерге карата колдонулуучу жазалардын түрлөрү жана аларды колдонуунун тартиби;

3) тарбиялоо мүнөзүндөгү мажбурлоо чаралары;

4) жашы жете элек кылмышкерлерди жазадан бошотуунун негиздери жана түрлөрү.

Андан кийинки бир кыйла маанилүү жана көйгөйлүү маселеге токтолуп кетсек. Атап айтканда бул, жашы жете элек соттолгондорго дайындалуучу эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жазанын жаңы кодекскеги регламенттелиши. Жазык кодексинин 110 беренесинде жашы жете элек соттолгондорду эркиндигинен ажыратуу боюнча ченемдер каралган. Бул беренеге ылайык *“Кылмыш жасаганга чейин он сегиз жашка жете элек адамдарга эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза алты айдан он жылга чейинки мөөнөткө дайындалышы мүмкүн”* (жазык кодексинин официалдуу текстинде “жете” деген сөздөн кийин “элек” деген сөз жазылбай калган). Ал эми эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза өтөөнүн тартиби жазык-аткаруу кодексинин 19 главасында каралган. Үстүртөн караганда бул ченемдер каралып жаткан маселе боюнча бардык мамилелерди кынтыксыз жөнгө салып тургандай. Бирок бул маселе боюнча чыгуучу көйгөйлөр, биз аны тереңирээк изилдеп көргөндө гана байкалат. Айтылып жаткан көйгөйлөрдүн келип чыгышынын негизги себеби болуп “жазаларды жана жазыктык-укуктук таасир көрсөтүүнүн мажбурлоо чараларын аткарууну дифференциациялоо жана жекелештирүү принцибин” *сакталбай келгендиги* жана ошол эле убакытта, жаңы кодекстерде *сакталбай жаткандыгы* болуп эсептелет. Бул принципке ылайык жазаларды аткаруу жасалган кылмыштын коомдук коопсуздугунун мүнөзүн жана денгээлин, соттолгондордун өздүгүн, жүрүм-турумун, алардын эмгекке, окууга жана башка соттолгондорго болгон мамилесин эске алуу менен ишке ашырылат. Жазаларды аткарууну дифференциациялоо жана индивидуализациялоо принциби бири-бири менен тыгыз байланыштагы бирдиктүү процесс болуп эсептелет [2, 72-б.] жана анын манызы төмөндөгүдөй: жазаларды аткарууну дифференциациялоо – бул, соттолгондорду топтук белгилерине, тактап айтканда жынысына, жашына, ден-соолугуна, жасаган кылмышынын мүнөзүнө жана оордугуна, мурда соттолгон же соттолбогондугуна жана башка ушул сыяктуу белгилерине карата ар кандай тайпаларга бөлүштүрүү. Соттолгондорду дифференциациялоо жогоруда белгиленген негиздерге

карата жаза аткаруунун түрдүү этаптарында иш жүзүндө ашырылат.

Жазаларды аткарууну индивидуализациялоо – бул, жазаларды аткарууну дифференциациялоонун ажырагыс бөлүгү болуп, аны андан ары тереңдештирет жана соттолгондордун топтук белгилеринен дагы башка алардын өздүгүнө таандык өзгөчө сапаттарына - мисалы, жүрүштурушуна, башка соттолгондорго карата жасаган мамилесине, тарбиялык иш-чараларга болгон мамилесине жана башка ушул сыяктууларга негизделет [3, 124-126-бб.]. Жазаларды аткарууну индивидуализациялоо принциби эки түрдө иш жүзүнө ашырылат. Биринчиси – бир эле колониянын алкагында болсо, экинчиси бир колониядан экинчи колонияга которуу жолу менен.

Адегенде, жазаларды аткарууну дифференциациялоо жана индивидуализациялоо принциби - эркиндигинен ажыратуу менен байланышкан жазаларга соттолгондорго таандык болуп, ал жашы жете элек соттолгондорду бөлөк кармоодо төмөндөгүдөй максаттарды көздөйт:

- бул аларды адеп-ахлактык жана криминалдык жагынан коркунучтуу болгон соттолгон чой кишилердин терс таасиринен сактап жана алардын коопсуздугун камсыздоо максатында;

Жазаларды аткарууну дифференциациялоо жана индивидуализациялоо ээ оболу соттолгондорду классификациялоо жолу менен ишке ашырылат жана азыркы аракеттеги кодексстин ченемдерине ылайык соттолгондор бир тектүү белгилерине карата төмөндөгүдөй тайпаларга бөлүнөт:

1) байкабастык менен кылмыш жасагандар;

2) карасанатайлык менен биринчи жолу кылмыш жасоо: а) чон коркунуч келтирбеген кылмыш жасагандар; б) анча оор эмес кылмыш жасагандар; в) оор кылмыш жасагандар; г) өзгөчө оор кылмыш жасагандар;

3) кайталап кылмыш жасоо: а) кылмыш өнөкөтү; б) коркунучтуу кылмыш өнөкөтү; в) өзгөчө коркунучтуу кылмыш өнөкөтү;

Жогоруда белгиленген соттолгондордун түрдүү тайпалары мыйзамда көрсөтүлгөн тиешелүү тартиптеги жазык-аткаруу мекемелеринде жазасын өтөшөт [3, 124-126-бб.]. Мыйзам боюнча (ЖАК 73-берене) тарбиялоо абактары жалпы жана күчөтүлгөн режимдеги тарбиялоо абактарына бөлүнөт жана белгилүү бир мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга соттолгон жашы жетелектердин жаза өтөөсү үчүн арналат.

Жалпы режимдеги тарбиялоо абактарында эркиндигинен ажыратууга биринчи жолу соттолгон эркек жынысындагы жашы жетелек

адамдар; соттолгон аял жынысындагы жашы жетелек адамдар; аларга пробаациялык көзөмөл жокко чыгарылган жана эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза дайындалган жашы жетелек адамдар жазасын өтөйт.

Күчөтүлгөн режимдеги тарбиялоо абактарында мурда эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жазаны өтөгөн эркек жынысындагы жашы жетелек адамдар жазасын өтөйт.

Бирок өкүнүч менен белгилеп кете турган нерсе, бул жогоруда көрсөтүлгөн нормалардын азыркы убакытта толук иштебей жаткандыгы жана, эгерде, жаңы кабыл алына турган кодекстер ушул бойдон кабыл алынса мындан ары да иштебей тургандыгында. Азыркы учурда жашы жете элек соттолгондор үчүн түзөтүү мекемелеринин тиешелүү режимдери жок. Эрезеге жете электер үчүн бир эле тарбия абагы бар болгондуктан бул мекемеде эркиндигинен ажыратууга биринчи жолу соттолгондор да, мурда соттолгон жана жазасын өтөп жаткандар да кармалып жатышат [4, 142-б.]. Жашы жете элек кыздыр бүгүнкү күндө №2 түзөтүү абагында чоң соттолгон аялдар менен чогуу кармалышат [4, 142-б.]. Бул пенитенциардык тутумдун учурдагы эн олуттуу көйгөйлөрүнүн бири.

Албетте, мыйзамдардын мындай, турмуштун реалдуулугун эске албай кабыл алынышы өз учурунда практикада кыйынчылыктарды туудурушу талашсыз. Андыктан, мыйзам чыгаруучулар мыйзам кабыл алып жатышканда мүмкүн болушунча объективдүү реалдуулукту эске алышы зарыл [5, 119-120-бб.].

Ал эми жогоруда белгилеп кетилген татаал абалдан чыгуу үчүн 2001-жылдын 6-июлунда Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Пленуму атайын Токтом кабыл алып, ал Токтомдо мындай айтылат: «... Бул жазаларды аткаруу үчүн керектүү болгон шарттар түзүлгөнгө чейин соттор убактылуу төмөндөгүдөй түзөтүү абактарды белгилешет: - жашы жете элек соттолгон эркек балдар менен кыздарга – тартибин көрсөтпөй эле тарбия абактарын...» [6].

Бул убактылуу чара соттолгондорду тайпаларына жараша бөлөк кармоодогу проблемаларды толук чече албастыгы түшүнүктүү [7, 150-153-бб.]. Ошондуктан мамлекет болгон мүмкүнчүлүгүн ишке салып мындай жагдайдан чыгуу

жолун издеши жана жазык-аткаруу чөйрөсүндөгү көйгөйлөрдү мындан ары курчуусуна жол бербегени абзел.

Андыктан, бул багытта жакын арада көпкө создуктурбай зарыл болгон керектүү чараларды көрүү керек. Бул үчүн:

Биринчиден: Жаңы кодекстердин мыйзамдуу күчүнө киришине же кирбешине карабай 1999-жылдын 13-декабрындагы кабыл алынган жазык-аткаруу кодексин колдонууга киргизүү жөнүндөгү мыйзамдын 4-беренесинде каралган түзөтүү мекемелерин курулушун тездетүү зарыл.

Экинчиден: Жазык-Аткаруу кодексинин нормаларын бүгүнкү күндөгү реалдуу, иш жүзүндө бар болгон мамилелерди гана жөнгө сала турган дэнгээлге алып келишибиз керек. Арийне, кийин зарылдыкка жараша, жазык-аткаруу чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөргө жараша керек болгон өзгөртүү жана кошумчаларды кодекске киргизсе болот.

Адабияттар:

1. Юридика аталгылары менен түшүнүктүрүнүн орусча-кыргызча түшүндүрмөсөздүгү. - Бишкек, 2005. - 804-б.
2. Михлин А.С. Уголовно-исполнительное право. Учебник для вузов. - М., 2008. - 431 с.
3. Умиркулов А.Г. Развитие уголовно-исполнительного законодательства Кыргызской Республики / Таврический научный обозреватель. 2016. №9(14). - С. 124-127. // https://elibrary.ru/download/elibrary_27155938_43203103.pdf
4. Ювеналдык юстиция. Теория жана практика. ЖОЖдор үчүн окуу китеби. Бишкек, 2007. - 457-б.
5. Исаева К.А., Абдукаримова Н.Э., Воронцова И.Н. К вопросу об отдельных тенденциях и реформирования уголовно-процессуального законодательства в странах СНГ Полицейская и следственная деятельность. 2018. №2. С. 9-15. / http://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26771
6. «Соттор тарабынан түзөтүү мекемелеринин түрлөрүн белгилөө боюнча» Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Пленумунун токтому. 6-июль, 2001-ж. - №7.
7. Исаева К.А., Каженова А.С. К вопросу о механизме защиты конституционных прав несовершеннолетнего. / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №1. - Бишкек, 2017. - С. 150-153.

Рецензент: к.ю.н. Кубатов И.